

Hizkuntza-praktikak hiri-mundu eta mundu hirietan

Prácticas lingüísticas en las grandes urbes
y en las ciudades del mundo

Pratiques linguistiques dans les grandes zones
urbaines et dans les villes du monde

Language praxis in conurbations and cities
around the world

APODAKA, Eduardo

Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco (EHU/UPV)

Noiz jaso: 2015-04-20

Noiz onartua: 2015-07-20

Euskera. 2014, 59, 2. 477-502. Bilbo
ISSN 0210-1564

Hiriak itxuraz eta egituraz aldatzen ari diren honetan, hiri-bizimodua erruz ari da edonora hedatzen. *Posthiria* bezalako kontzeptuek bizimodu haren hegemonia hiri forma klasikoaren ezaugarri batzuen galerarekin batera datorrela dioskute. Testuinguru hartan, artikulatuak nabarmendu nahi du hiriek nazio-estatuen kultura- eta hizkuntza-koreografia komunak eraikitzean izan duten garrantzia, bai eta azaldu prozesu horiek nola eragin dioten euskarari. Modernitatean euskara hiri-eremu fisiko eta sinbolikoetatik erauzia izan da, eta «larre-paradigma» baten logikan esplikatu eta ulertua, baina gaur egun euskaldun gehienak aski urbanoak direnez gero, paradigma aldaketa berariaz landu beharko da, esatez eta egitez, euskarak hiri-bizimodu hipermodernoan zentzurik eta lekurik izan dezan.

Hitz-gakoak: euskara, hiria, hiri-bizimodu hipermoderno, larre-paradigma, nazio-paradigma, hizkuntza-koreografia, polikronia.

En estos tiempos en que las ciudades cambian de forma y estructura, el modo de vida urbano se extiende a todas partes. Conceptos como la *Postciudad* nos dicen que la hegemonía de la vida urbana viene acompañada con la pérdida de algunas características de la forma clásica de ciudad. En este contexto, el artículo quiere subrayar la importancia que ha tenido la ciudad en la construcción de la cultura de las naciones-estado y la coreografía lingüística común, y analizar como esos procesos han afectado al euskera. En la modernidad el euskera ha sido expulsado de los lugares físicos y simbólicos de las ciudades, ha sido tratado desde un paradigma rural. Pero hoy en día la mayoría de los vascoparlantes son urbanitas, por lo tanto habrá que impulsar un cambio de paradigma, con dichos y hechos, para que el euskera tenga sentido y lugar en el estilo de vida urbano e hipermoderno.

Palabras clave: euskera, ciudad, estilo de vida urbano e hipermoderno, paradigma rural, paradigma nacional, coreografía lingüística, polikronia.

En ces temps où les villes changent de forme et de structure, le mode de vie urbain s'étend partout. Des concepts comme celui de *Postville* nous montrent que l'hégémonie de la vie urbaine s'accompagne de la perte de certaines caractéristiques de la forme urbaine classique. Dans ce contexte, cet article veut souligner l'importance qu'a eue la ville dans la construction de la culture des nations-état et la chorégraphie linguistique commune. L'article analyse comment ces processus ont touché la langue basque. A l'époque moderne, la langue basque a été expulsée des lieux physiques et symboliques des villes, il a été considéré avec un paradigme rural. Mais de nos jours la majorité des bascophones sont urbains, il faudra par conséquent provoquer un changement de paradigme, avec des paroles et des actes, pour que la langue basque ait un sens et une place dans le style de vie urbain et hypermoderne.

Mots-clés: langue basque, ville, style de vie urbain et hypermoderne, paradigme rural, paradigme national, chorégraphie linguistique, polychronie.

In these times when the appearance and structures of cities are changing, the city life-style is spreading everywhere. Concepts like the *post-urban era* remind us that the hegemony of urban life is accompanied by the loss of certain features of the classical city form. In this context the importance the city has had in the construction of the culture of nation-states and common linguistic choreography is stressed and the effect of those processes on the Basque language analysed. In the modern period Basque has been expelled from physical and symbolic city space and explained and understood from the logic of a rural paradigm, but since most Basques are nowadays city-dwellers, paradigm change must be sought in word and deed, so that Basque can have a meaning and a place in this hypermodern urban life-style.

Keywords: Basque, town, urban, hypermodern life-style, rural paradigm, national paradigm, linguistic choreography, polichrony.

1. Sarrera

Euskararen biziberritzea Euskal Herriko hiriburuetan gaiaren haritik egin-dako gogoeta dituzue testu honetako esanak. Benetan funtsezko gaia dela uste dut, euskararen biziberritzea nonbait jokatzeko badugu hirietan delako. Ez soilik, ostera, hiriburuetan. Gero eta agerikoagoa da: egun euskaldun gehienak hirietan bizi dira, eta zehatzago ere, hiriburuetan edo hiriburuen eremu funtzionaletan bizi dira; eta hirietatik kanpo bizi diren gehien-gehienak hiri-bizimoduari atxiki zaizkio honezkerok.

Esandakoa egiaztatzen diguten hainbat ikerketa argitaratu dira aspaldi honetan: *V. Inkesta Soziolinguistikoa. 2011: Euskal Herria*, EAEko *V Mapa Soziolinguistikoa*, Nafarroako *Mapa Soziolinguistikoa 2011*, edota Gaindegiak UEMArentzat eginiko *Hego Euskal Herriko Lurgune Euskaldumaren Azterketa Soziologikoa*. Bada, hortaz, zertaz egin gogoeta¹. Baina, ni ez naiz arituko datu horietan aztarrika, ezta horiei adigarritasunik eman liezaiekeen azalpenen bat taxutzen. Gaiari beste ertz batetik ekingo diot: hiri-bizimoduaren aldaketa izango dut hizpide, betiere, aldaketa hark euskararen bizitza erruz aldatu(ko) duelakoan. Eta hartara atzera egingo dut, euskara hiritik zertan egotzi eta iraitzi zuten jakin guran. Iritzi edo tesi nagusi bat dut buruan: euskara hirietan ez bada, hiri-bizimoduaren hitza eta adierazpidea ez bada, ez da izango. Aski arrunta den iritzia, ene idurikoz.

Aurrez ohar bat egin nahiko nuke. Bistan da hiri-bizimodua ez dela barkarka diharduen eragile bat, ezta aldagai independente bat ere. Hiria eta euskara batera pentsatzen ditugunean, hark honi nolako eragina dakarkion pentsatzen dugunean, ezin dugu ahaztu hor hiri-kultura, hiri-bizimodua edo hiri-jokaera beste eragile askorekin ari direla euskararen bizitasuna batera edo bestera horretaratzen. Ez da, esaterako, hiriburuetan euskarak duen edo izan lezakeen bizitasuna ulertzen lege-markoen eragina kontuan hartu barik. Ezta jendeen ideologiak eta erakundeen politikak alde batera utzita. Ez

¹ Ezarian gorpuzten ari da hirigintza, lurralde-politikak eta euskaren arteko loturei buruzko jakintza-arloa. Horren zantzu, Euskaltzaindiaren XIX. *Jagon Jardunaldia* bera, eta aurretiaz, 2014 eta 2015ean egin diren *Lurraldea eta Hizkuntza* Jardunaldiak, edo BAT aldizkariak argitaratu duen «Lurralde-antolaketa eta hizkuntza» izeneko dosierra, BAT, 2014 (1) 90.

nuke nik, hortaz, inork pentsa dezan euskararen bizitasuna eta bizitza hiri-bizimoduaren gorabeheretan oso-osorik jokatzen dugunik. Baina, nahiko nuke, hiri-bizimoduari behar duen kontsiderazioa eman diezaiogun eta batez ere, kontzientzia har dezagun bizimodu hori nolakatzeko dugun aukeraz.

2. Hiriak, Modernitatetik hona

Hiriaren definizio *transhistoriko* bat egin beharko banu, hiria kontzentrazioa edo biltzea izan dela esango nuke. *Jendeak, zerbitzuak, harremanak, bi-deak* eta abar gune batera biltzea izan da historian zehar hiri ororen eginkizuna eta izana. Gune horiek fisikoak ziren, jakina. Garai batean, jendeak, baliabideak eta zerbitzuak biltzen ziren segurtasun eta ziurtasunen babespean: harresi baten barnera usu. Erdi ahaztuta badugu ere, lauzpabost belaunaldi baino ez dira pasa Euskal Herriko hiriburuen harresiak bota zirenetik. Hiribilduaren irudi itxi eta kontzentratuaren ordeztu, lau aldeetara zabaltzen den hiri orojale eta noranahikoa nagusitu zaigu. Alde horretatik ere funtzio asko izan dituzte hiriek, eta egun funtzio horiek gehienek ez dute kontzentrazio fisikoaren beharra. Agian hori da hiria birpentsatzeko behar dugun abiapuntua: gune fisikotik ari dira hiriak askatzen. Edo hobea esan, gune fisikotik ari dira kontzentrazioak askatzen, eta lehengo hiri trinkoak despopulatzen, haien ordeztu munduan zehar jositako hiri-sare birtualak eta hiri-bizimodu globalak ari omen dira zabaltzen.

Modernitatea deritzogun aro eta prozesu historiko sozial larriaren agertoki nagusia hiriak izan dira. Are gehiago: modernizazioa urbanizazioa izan da². Baina, modernizazioaren areagotze eta bizkortze garai honetan, hipermodernizazioaz ari garen honetan, hiriak lehengo forma zehatzak galtzen ari dira. Sortu zirenetik hiriak harreman-fluxuen kontzentrazioak izan dira. Gaur egun ere hala izanagatik, aldaketa ugari izan dira hiri-biziguneetan. Aldaketa horien kontu emateko bi muturreko kontzeptu osagarri erabiltzen dira: *posthiria* (edo eremu *posturbanoak*) eta *mundu-hiria*, hiri-soziolo-

² H. Lefebvre, *La revolución urbana*, Alianza Editorial, Madrid, 1980; M. Castells, *The Urban Question*, E. Arnold, London, 1977.

gian edo hirigintzan ohikoak eta sobera ezagunak diren kontzeptuak, biak ala biak.

Labur esan, posthiriak edo eremu posturbanoak *hiri sakabanatua* deritzonetik hiri izaera galtzeraino barreiatzen diren hiriguneak dira. Hiri lausoa, mugagabea edo aldiriko hedapena (*suburban sprawl*) ere esan zaio maiz. Eredu horretako hiriguneek kritika ugari jaso dituzte ondorio psikosozial, soziokomunitario, ekonomiko eta ekologiko larriak dituztelako³.

Aurreneko kontzeptuak hiri-formatik aztertzen du hiriaren bilakaera eta hiri-bizimoduaren antzaldatzea. *Mundu-hiri* kontzeptua, berriz, zuzenean doakio bizimoduari, hiriguneetan egiten denari, hain zuzen; eta bizimodu urbanoari globalizazioak zelan eragin dion aztertu gura luke. Ildo horretan, Saskia Sassen soziologoak hiri globalen amaraunaren ideia zabaldu zuen, hainbat hirik ekonomia eta finantza-sare global bat osatu dutelakoan. Hiri horiek, euren artean estuki konektaturik, gune bereziak dituzte ingurune fisikoarekin deskonektaturikoak baina botere-kontzentrazio handikoak (informazio eta diru fluxuen eta trafikoen zaindariak dira, nonbait)⁴. Baina bada mundu-hiria ulertzeko beste era bat, G. Lipovetskyren *mundu-kultura* ideiarene gisakoa: mundu-hiria, batetik, globalizazioaren biziguneak edo eskarmentu guneak dira, hots, globalizazioaren eraginak jasotzeko sentiberatasun bereziko guneak; baina bestetik, aurrekoarekin batera, mundu osoa bere baitan, apal edo larri, biltzen dituzten guneak. Alde horretatik, gure hirigune gehienak globalizazioaren orduan bizi dira⁵.

Posthiritiaz hitz egiten badugu ere, horrek ez du esan nahi baserritartze berri batera goazenik, ez lehengo landa-mundura itzultzen ari garenik. Posthiria hiriaren gainezkatzea da. Bere baitan kabituko ez balitz bezala, hiria jariakin zabalkorren antzera noranahi hedatu da eta bizimodu urbanoa edonora eraman du... Horretarako, jakina, ezinbestekoak dira espazioa eta

³ Askok dira kritika horietan jardunikoak, ikusi, besteak beste: D. MacCannell, *Lugares de encuentro vacíos*, Melusina, Barcelona, 2001; R. Sennet, *Vida urbana e identidad personal*, Península, Barcelona, 2001; M. Davis, *Planet of Slums*, Verso, New York, 2006.

⁴ S. Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton Univ. Press, 1991.

⁵ G. Lipovetsky eta J. Serroy, *La Culture-monde*, Odeile Jacon, Paris, 2008.

denbora gainditzeko teknologiak: Internet, autobideak, logistika-sistemak, AHTak, edota aurrekozinatuak eta mikrouhinak... Eta halaber, hainbat zerbitzu eta baliabide-iturri hiri edo herrietatik kanpora eramane behar dira eta eskualde baten eskura jarri funtzio bakarreko gune berezietan: merkataritza-guneak, logistikako eremu zabalak, lantegi-parkeak, parke teknologikoak... Eta, gainera, hiri horiek eskusioaren eta bazterketaren hiriguneak izan ohi dira; bai herrialde aberatsetan, bai herrialde txiroetan, *esklusiboak* eta *eskluituak* bereizten dituzten hormatzarrak altxatu dira.

Horiek denak nahiko ezagunak zaizkigu dagoeneko, gure paisaia arruntena dira. Hortaz, mundu-hirietan bizi al gara honezkero? Euskal Herriko hiriak urrun daude hiri globalen ligatik, baina badira, zentzu askotan, globalizazioko mundu-hirien sortakoak. Eta hartan azertu behar dugu nola ari diren izaten, zer bilakatzen. Gure hiri-ingurua ulertze aldera, interesgarria da Olivier Monginek egin bereizketa, zeren eta berak *hiri globalizatua* eta *metropolia* bereizten baititu: aurrenek bizkarra eman omen diote inguru lokalari eta mundu-fluxuei konektaturik bizi dira; halako moldekoak dira hirigune erraldoi asko edota haietan topatu daitezkeen harresidun auzo oparoak (arrunki, pobreziaz inguratutik). Metropoliak, ordea, globala eta lokala uztartzeko ahaleginetan bizi omen dira, eksklusibotasunari eta eskusioari aurre egin nahian eta, inguru sozial, komunitario eta ekologikoa baztertu gabe⁶. Euskal Herriko hiriak ez dira, bistan da, hiri globalizatuak: ez dira guztiz ingurutik eta lurraldetik askatu eta lokatu; baina badute euren baitan globala eta badaude globalizazioaren fluxuetan sartutik.

Bestalde, gogora dezagun, egitura eta azpiegitura urbanistikoez gain, hiriak bizimoduak antolatzeko dispositibo soziopolitikoak izan direla. Areak ere, hiri jendea eta haren bizimodua moldatzeko eta meneratzeko dispositiboak izan da; bai eta jendeek askatasuna lor zezaten bidea ere. Alegia, kontzentrazioak berak eta hura antolatzeko izan diren sistemek ikaragarri arautu dituzte hala hiritar jendearen bizimodua nola hiriz kanpokoekin izan dituzten harremanak. Kontzentraziorako logikak hainbat eta hainbat izan direnez gero, arautze moduak ere anitz izan dira. Ez dira beti logika eta ondorio berberekin antola-

⁶ Olivier Mongine, *La Ville des flux: L'envers et l'endroit de la mondialisation urbaine*, Fayard, Paris, 2013.

tu, ez arautu ere, hiritarren bizi-praktikak. Garai luzean hiriek elkarretaratze-ko sinkronia kolektibo behartuak ezartzen zituzten, maiz, elkarren ondoan (baina ez elkarrekin) bizi ziren hiri-ataletan ezarriak. Euskal Herriko hiriak ere halako puzzleak izan ziren Erdi Aroan, hor dugu ondo ezaguna den Iruñearen adibidea. Modernitatean, arian-arian, erritmo bakar batera batu ziren atal horiek eta koreografia bakar batera bildu ziren bizimoduak eta praktikak, hizkuntza-praktikak barne. Hilzorian dugu batze hori.

Baina, bilakatze horren kontu emateko, koreografiaren metafora lagun, bi hiri mota (analitiko) erabil ditzakegu: *inperio-hiria* eta *nazio-hiria*. Biak izan dira botere gune bereziak eta bietatik antolatu dira koreografia politiko eta soziokultural eskergak. Zeinek bere modura egin du:

- Inperio-hiriak, *metropoliak* inperio koloniarretan, kultura bat guztiz hegemonikoa izan arren, inperio zabal baten erritmoak eta sinkronia partikularrak biltzen saiatu dira. Neurrian, *polikronikoak* izan dira: hainbat erritmo eta koreografiatarako agertokiak⁷. Horrez gain, gaurko kultura-aniztasuna deritzogunaren eredu dira.
- Nazio-hiriek, berriz, erritmo edo sinkronia bakar batera bildu nahi izan dituzte estatu-nazioaren mugetan barna izan zitezkeen diferentzia guztiak. Alegia, nazio-batasuna hirietan gauzatu beharreko programa zelarrik, *nazio-monokronia* edo, *nazio-sinkronia* hiritarra da gehienbat, nahiz eta hartarako, askotan, landa aldeko jatortasun sinbolikoa ustiatu.

Esan gabe doa: inperio-hiri asko biziki nazionaldu dira, izan ere, Modernitateko eredu nagusia nazio-hiria izan da. Ondo dakigunez, nazio-estatuak hiri baten edo hiri-sare baten inguruan sortu eta trinkotu ziren: hiritarrak (burgesak, jakina) dira lehendabiziko nazio-klasea. Bai Euskal Herriko hirietan ere. Eta hirietan jazo eta jaso dira nazioaren sinkroniak. Alde hone-

⁷ *Polikronia* Edward T. Hall antropologoak asmatu zuen kontzeptua da. Antropologoak buruan zuen kultura batzuek aldi berean hainbat ataza egiteko gaitasuna irakasten dutela. Hemen, gaitasun hura bizimodura eraman dut: inguru sozial batzuetan zenbait erritmo ezberdin antolatzen dira, elkarren ondoan edo elkarren segidan edo elkarren artean nahasirik antolatu ere, polikroniak dira; beste batzuetan, berriz, erritmo sozial bakarra ezartzen da, monokroniak dira, eta ondorioz, koreografia bakar batean biltzen dute bizitza sozial osoa. Ikusi: Edward T. Hall, *The Silent Language*, Anchor Books, 1990, jatorrizkoa 1959koa da.

tatik, hiriaren bizimodu edo psikologia formal eta abstraktu batekin estropezu ez egiteko, uste dut begi aurrean izan behar dugula, bistatik galdu gabe, ezagutu ditugun hiriak nazio-estatuaren hiriak izan direla.

Hiriak jende, zerbitzu, baliabide eta eginbeharren kontzentrazioa diren aldetik, botere-sorguneak dira. Kontzentrazio eta antolakuntza hark sortzen baitu boterea, edo larri esanda, eragimena⁸. Zentzu hartan, elkarrengandik urrun ziren baliabideak erdigune boteredun batekin lotzea izan da inperio ororen zeregina. Erdigune horiek gorte-hiriak izan dira halako inperioak agertu zirenetik. Eta, esan bezala, gorte-hiri handiek inperio osoko bazter-jende nabarrak batu dituzte euren kaleetan. *Metropoliak* izan dira: inperioaren koreografia orokorraren igortze gune nagusia.

Hizkuntzak direla eta, bistakoa da inperio kolonialen hondarretan metropoliaren erritmoek zein bizirik dirauten eta, halaber, nondik sortu diren gaurko mundu-hizkuntza gehienak. Hala ere, Modernitatearen hastapenertara joan beharko genuke, hizkuntza-batasunaren ideia argi bat aurkitzeko: estatu modernoaren sortzaileek batasun linguistikoaren beharra ikusi baitzuten *naziogintza* deritzon aginte-programa zabalaren hasikeran. Programa hori inperio izan nahi zuten erresumetan hasi zen:

... que siempre la lengua fue compañera del imperio; y de tal manera lo siguió, que junta mente començaron, crecieron y florecieron, y después junta fue la caída de entrambos (...) nuestra lengua castellana (...) se extendió después hasta Aragón y Navarra y de allí a Italia, siguiendo la compañía de los infantes que embiamos a imperar en aquellos Reinos(...) En la fortuna y buena dicha de la cual, los miembros y pedaços de España, que estavan por muchas partes derramados, se reduxeron y aiuntaron en un cuerpo y unidad de Reino. La forma y travazón del cual, así está ordenada, que muchos siglos, iniuria y tiempos no la podrán romper ni desatar.

1492ko urte esanguratsuan idatzi zituen Antonio de Nebrija hitz horiek *Gramática Castellana* delakoaren hitzaurrean. *Cuerpo y unidad de Reino*, ez artean nazioarena, omen zuen helburu. Baina gorputz batu hori izango zen, hain justu, etorriko zen naziogintzaren ernamuina. Izan ere, naziogintza-

⁸ Boterearen kontzepzio hartaz: Michael Mann, *Las fuentes del poder social*, I, Alianza, Madrid, 1991.

programa nazio-koreografia gauzatzeko egitasmoa baino ez da: mintzoak, legeak, botere guneak, gastronomiak, dantzak, neurriak, egutegiak, erritu erlijiosoak, oroimena, izenak... Hitz batean: bizimodua, arrunta eta berezia, zertzen duten zernahikoak biltzeko, batzeko, eta hala behar izanez gero, uniformatzeko ariketa diziplinatua. Labur, espazioa (hala nazio-lurraldea, nola espazio publiko nazionala) sortzeko eta han eszena bakarra (nazioaren bizitza, alegia) antolatzeko jardun saiatua.

Zer eginkizun izan dute hiriek programa horretan? Modernitatearen has-tapenetan hiri mota asko zegoen Europan. Komun zuten zerbait seinalatu behar badugu lehen aipatu dudan kontzentrazioa izango litzateke: botere guneak ziren; baina bakoitzak zein botereri eusten zion beste kontu bat da. XV, XVI eta XVII. mendeetan Europako botere guneak batzen eta trinko-tzen joan ziren, estatu absolutisten sortze-prozesuan, gehienetan Inperioaren proiektu eta legitimazioarekin: subiranoa Koroa zelakoan haren inguruan ezarri zen legitimazio pertsonalez ehundutako sare hierarkiko eta zentripeto bat. Tituluen arabera antolatu zen sarea: zenbat eta altuagoa titulua orduan eta hurbilago errege gunea. Estamentuka sailkatu zen jende guztia: tituluek eta estatusek mugatutako estamentuetan. Eta ondo ezaguna da jende gehiena jaiotzez titulurik gabea zela.

Estatu horiek bertikalak izanagatik, alegia, boterea goitik behera ezarriagatik, estamentu-kideek euren arteko bizitza horizontala egiten zuten zinkronia propioa sortzen joan ziren. Hau da, ezarian koroarekiko zuzeneko lotura bertikal eta pertsonal hori zeukatenek euren arteko lotura horizontalagoak sortzen hasi ziren. Nobleak edo tituludunak alde batetik. Hiriko biztanleak, burgesak, bes-tetik. Eta, jakina, harreman horiek tokiko harreman bertikalen gainetik, beste-lako elkartasun bat ernatu zuten, koroa baten mende estatus bera zutenen arteko elkartasuna. Merkataritza-sareetan ibilitako hiritarrek eratu zuten, hala edo nola, elkartasun hura. Eta beraiek ere, dirua eta boterea eskuratu arau, titulurik gabeko botere-legitimazio bat bilatzen hasi ziren. Eta topatu zuten estamentu horizontal hari begira: gure artean jaiotza-tituluek ez dute zereginik, hemen jaiotzez denak gara kondizio berekoak, jaiotza hutsak batzen gaitu⁹.

⁹ Ondo ezagunak dira ideia hauek. Kontzentrazioari dagokionez, ikus: Norbet Elias, *El proceso de la civilización. Investigaciones sociogenéticas y psicogenéticas*, F.C.E., México, 1987; eta bertikal versus

Kontuan hartu behar dugu garai hartan *nazioa* jaiotzez parekoak edo jatorri berekoak taldekatzeko erabiltzen zela. Inperioen arragoetan, beraz, hiritarrak hasi ziren lotura bertikalen gainetik lotura horizontalak lehenesten eta, hartarako, *nazio* kontzeptua erabiltzen hasi ziren. Inperioek lana egina zuten estatua batzen eta populazioak homogeneizatzen, baina langintza hori, berariazko programa bilakatuko zen, legitimazio pribatuaren orde (subiranoarekiko lotura pertsonalaren orde) legitimazio publikoa ezarri zenean (subiranoa herria zen, hortaz, estatuak nazioarena behar zuten: publikoa, bakarra eta orokorra). Programa, XIX eta XX. mendeetan burutuko zen.

Nabarmendu behar da historia honetan Koroaren azpiko estamentu eta jendeak batzeko eta hala *nazio-gorputzarte* bakarra sortzeko ahalegina hiritarrena izan zela gehienbat, burgesena, eta kasu askotan gainera gorte-hirietakoena. Hiri horietan, hots, inperioen hiriburuetan, administrazio zentral bakarra antolatzen zen neurrian edota merkataritza-sareak egituratu ahala, sortu ziren nazio-sinkroniak. Ez aurrekaririk gabe, burgesek gortearen moduak kopiatu baitzituzten eta modu horietako bat, guztiz garrantzitsua, hitz egiteko modua zen. Kasu batzuetan, beraz, jarraipen bat ikus daiteke gorte-hizkera, estatu-hizkuntza eta nazio-mintzoaren artean (Frantzia, Ingalaterra, Espainia...), besteetan, berriz, gorte-hizkera arbuiatu eta hiritarren mintzoari helduko zioten naziogileek (batez ere, naziogintza berantiarren kasuan: Italia, Alemania...). Horrela, bada, sarritan burges- eta herri-mintzoen eta gorte-hizkeren arteko tentsioa lagun zuela hedatu zen naziogintzaren sinkronia.

Horrenbestez, esan daiteke estatuen eta hizkuntzen historia batera doa zela eta historia hori gehienbat hirietan egin dela: gorte-hirietako hizkuntzak landu eta gaitu ziren estatu osoko hizkuntza ofizialak izan zitezen. Gorte zentralizaturik izan ez zutenen kasuetan, ordea, burges-hirietan egin

horizontalari buruz: Ernest Gellner, *Naciones y nacionalismo*, Alianza, Madrid. 1995. M. Weberen tesi zahar bat da burgesak hiritarren estamentua izatetik klase izatera iragan zirela kapitala eta estatua aliatu zirenean. Orduan hiritarren elkargo juridiko berezia (tokian tokikoa) erresuma edo jaurgu politiko osoko klase bihurtu zen. Ikus.: Max Weber, *Historia económica general*, FCE, Mexico, 1942.

behar izan zen lan hura, geroago, estatua eta merkatua batu zirenean; batzuetan industrializazioaren ateetan, besteetan industrializazioaren eskutik. Gaur egungo hizkuntza ofizial eta estandar bat ikusten dugun tokian, estatu-hizkuntza bat ikusten dugun tokian, gorte- edo merkatari-hiri bat izan zen.

Labur bilduz, nazioak sortu, hiri baten inguruan sortu ziren. Eredu kanonikoan hiri hori gorte-hiria izanda ere, burges boteretsuen hiria zen; eta iraultza egin, erregearen burua moztu eta haren tokian nazioa jarri ostean, *Hiriak* bere neurrira antolatu zituen Koroaren mendeko herri eta jende guztiak: mendeko biztanleak populu bihurtu zituen, esan nahi baita, nazio bereko populazio. Modernitatean koreografo nagusia estatua izan zen, berak ezarri zituen *naziogintzako dispositibo* nagusiak: eskola, armada, zerga zentralizatuak, eta abar... Horrela irakatsi zion jendeari nazio-kidea, hots, hiritarra izaten.

Euskarak, ondo dakigunez, ez zuen naziogintzako dispositiboetan leku handirik izan, edo bestela esan, ez zuen hiri-gizartean leku eroso topatu. Industriarekin batera urbanizazio orokorra hasi zenean euskara baserritar-tuta zegoen. Praktikan hala ez bazen ere, diskurtsoan zalantza barik agertzen da euskara hiritik kanpo. Hiriak, estatu modernoan eta gizarte modernoan sorgune eta biziguneak, aspaldi eman zion bizkarra euskarari. Baina hori jarrera ideologiko bat izan zen; ezarian horrela izan bazen, horrela heldu bazaigu, ideologia edo paradigma batengatik izan da: paradigma horrek, esango nuke nik, ezkutatu egin du euskararen errealitate kaletarra, ezkutatu, ostendu eta ezabatu.

Aurrera jarraitu aitzin, ohar bat egin nahiko nuke. Faltsukerietan dabil hiria eta herria, askatasunak eta loturak, aniztasuna eta bakantasuna, zibilizazioa eta basakeria, modernitatea eta tradizioa... kontrajartzen dituen Hiriaren ideologia¹⁰. Faltsukeria horietan zutitzen eta legitimatzen du bere

¹⁰ Ideologia horren sorgunea Europako borroka historikoak izan daitezke (ikus, Claude Lefort, «L'Europe: civilisation urbaine», *Esprit. La ville à trois vitesses : gentrification, relégation, périurbanisation*, mars/avril, 2004), baina nik ez dut irakurketa baikorregirik egin nahi, ideologia hori estatugintzan kokatuko nuke zalantza barik. Ideologia haren aldarrikapen harroa irakurri nahi duenak badu non, esaterako: Manuel Delgadoen *El espacio público como ideología* liburuan Antonio Mi-

burua estatu-hirigintzak eta horrela ere ezkututzen du nola hiriburuek, estatugintzako sorgune izan diren hiriek, antolatu, egituratu, arautu, ustiatu eta, hitz batez, kolonizatu dituzten inguruko herrialdeak eta jendeak. Hori da, hain zuzen, euskararen historian ahaztu ezin duguna. Euskal Herriko hiriek bat egin zuten ez modernizazio orokor eta abstraktu batekin, ezta hemengora egokitutako modernizazio batekin ere, baizik eta estatuen erdal modernizazioarekin. Hiri zibilizazioa (edo, bestela esan, modernizazio urbanoaren proiektu ideologikoa) nazio-estatuetan garatu da, ez haien kontra. Euskarari historia urbanoa ukatu zitzaion, egitez eta hitzez, euskara ez zelako estatu-hizkuntza.

3. Larre-paradigmatik guztiz irten ezinik

Euskara hirikoa baino basokoa zelakoa aspaldiko kontua izan daiteke, erro sakonekoa. Erdi Arotik aurrera euskara, Europako hizkuntza ez latindar askoren kasuan bezala, «gorte-usantza finduetatik» baztertu zuten. Hizkuntza sakratua eta eliztarra, botereduna eta legitimoa latina zen, eta harengandik abiatuta hedatu ziren ezaugarri horiek erromantzeetara. Hor hasi zen, nonbait, bazterketa zahar hau. Bereizketa eta bazterketa hauek ondo ezagunak dira European, batez ere, zuzen-zuzenean Erromaren eta Elizaren zibilizazioaren moldera guztiz egokitu ez ziren herrien kasuan¹¹.

randak eginiko hitzaurrea, non modernitatea, arrazionaltasuna eta unibertsaltasuna Hiriaren baitan hirutasun santuaren gisa bildurik aurkezten dituen. (Manuel Delgado, *El espacio público como ideología*, Los libros de la Catarata, Madril, 2011, 9-17). Zein da ideologia horren (mendeko) Gaizto osagarri eta erabilgarria? Baserria, tradizioa, komunitatea, irrazionala, partikularra...

¹¹ Germaniar hizkuntzen lurraldeetan, esaterako, latina ez zena adierazteko *deutsch* hitzaren etimologia eta latindar atzizki bat erabili zuten: *theudisk* (*diutisc*), «herriarena», edo «herri-erara». Goi-hizkuntza, sakratua, jakintzazkoa, estatu-administratiokoa, latina zelarik, germaniar mintzoei *herri-erakoa* zeritzen. Euskal Herrian ez da arrotza izendapen hura: *lingua navarrorum*, *lingua rusticorum*, *lingua ruralis*, *rusticum vocabulum*, *que vulgariter dicitur Aldea*, eta abar. Eta *theudisk* egiten zutenek beste erara hitz egiten zutenei izen bakarra ezarri zieten: *wal(a)hisc* edo *walesc*, atzerritarra bainoago «erdalduna» esan nahi duena (handik ei datoz Welsh, Wallonia, Valais, Wallachia...); bazter hauetan: *vascónice*, alegia, baskoien erara, versus *romanice* edo erromatar erara, bereizi zituzten bezala.

Paradigma orokor baten aurrean gaude: Hiria, ziutatea, da zibiltatearen sorlekua, Erroma da Hiri Santua eta Betierekoa, Inperio eta Elizaren bihotza. Haren taupadek eta mintzoek kristautasun osoan zabalduz, arima kristau guztiak harmonizatu behar dira. Hiri Sakratua sekularizatu zelarik, eta bihotza estatu-hiriburura lekualdatu zelarik, paradigmak bere horretan jarraitu zuen gehienetan¹². Aldaketa bakarra: estatu-mintzoak ordeztuko zuen latina. Eta esan bezala, estatu-mintzoa XVI. mendearen inguruan egituratu ziren estatuen kasuan, Inperioaren gorte-hiriaren mintzoa izango zen.

Paradigma honi herri-mintzoen *larre-* edo *basa-paradigma* deitu ahal diogu. Euskara paradigma orokor horretan herri-mintzo basatia baino ez zen izan Erdi Aroan: *rusticum vocabulum*. Errenazimentuan, edo hobe esan Europa modernoa sortu eta eratuko zuten erlijio-gerren garaian izan zuen aukera bat: gorte bateko korridoreetan ibili zen estatu modernoak sortzen eta trinkotzen hasi ziren garaian. Gorte hura guztiz periferikoa zen, ordea, eta euskara periferia horren periferia xume bat besterik ez. Harrezkero, ez du aukerarik izan, besteak beste, hemengo botere guneek eta erakundeek euren eginbeharretan ez zutelako behar berezirik izan inperio-hizkuntzetatik aldentzeko; euskara, eginkizun sinbolikoetarako behar zuten, besterik ez. Eta boteredunek komunikazio-beharrik baldin bazuten kanporakoa zen, garai hartako mundu-hizkuntza behar zuten (frantsesa edo gaztelera, bistan da) euren negozio eta harremanetarako.

Horrenbestez, euskarak ez zuen paradigma zaharretik irteteko modurik izan Modernitate osoan. Alderantziz, paradigma horretan errotzen joan zen eta paradigmaren moldera egokitzen: euskara basarteko mintzaira da, ahozko hizkuntza landu gabea (idatzi ez delako), tokikoa eta antzinakoa (baserritarren mintzoa izan delako), egia sakon eta arkaikoen gordelekua (historiarik

¹² Kasu batzuetan, galesaren kasuan esaterako, sekularizazioak kaltetu egin zuen bitartekariarena egiten zuen herri-mintzoa. Euskarak ere antzeko egoera bat ezagutu zuen. Norvegian, oraindik ere, estatu-mintzoa eta herri-mintzoa bereizten dituzte: aurrenekoa Danimarkaren administrazioak ezarri zuen hizkuntza da, *rismål* (erresuma-hizkuntza; gaur egun, *bokmål* edo liburu-hizkuntza), eta atzena *ladnsmål*, baserri-hizkuntza, baina izatez, baserri-hizkuntzak batzeko egitasmoa dena (gaur, norvegiera berria edo *nynorsk*). Ikus: O. Bandle et al. (arg.), *The Nordic Languages*, II, De Gruyter, Berlin, 2005, 1.918 or.

ez duelako, historiaurrekoa delako), adierazpide bereziko (linguistikoki, eta kognitiboki apartekoa delako) eta abar... Hala da eta hala behar du.

Larre-paradigmak bi aurpegi ditu: *euskalfobia* eta *euskalfilia*. Euskalfobia hiriko airearekin zabaldu eta hedatu zaigu, hango atmosfera naturala izango balitz bezala; euskalfilia, berriz, erreakziotzat jo dezakegu eta aurrekoa bezain kaletarra dela esango nuke. Baina erroak, batez ere diskurtso landuen aldetik, foru-eliteen apologietan topatu beharko genituzke. Biak ala biak, euskalfobia eta euskalfilia, beraz, eliteen diskurtsoak eta jarrerak izan dira. Hirikoak gehienak, baina landa-eliteek ondo erabili eta baliatu dituztenak.

Esan nahi du honek guztiak euskaldunek eta batez ere, euskal baserritarrek ez dutela euskarari buruzko paradigmarik sortu? Euskaraz bizi izan dira eta euskarari atxiki, eta euskararen alde borrokatu eta lan egin ere bai, baina lotura guztiz praktikoa izan dute euskararekin, euskara sano erabili duten artean. Erabilera trakestu zenean, oztopoak eta gutxiespenak topatu zituztenean, orduantxe hasiko ziren euskarari buruzko paradigma bat sortzen eta horretan erdal mundutik zetozen ideiei eusten. Erregimen Zaharrean Elizaren dotrina biblikoetatik elikatu ziren euskararen aldeko ahaleginak. Geroago, berriz, giza zientziek eta diskurtso politikoek emango zieten argudio eta pentsabide zenbait.

Larre-paradigma zahar horretan bertan jaio zen, ordea, euskaltasunaren paradigma modernoa, han sortu zen ezinbestean eta han, diskurtso eta praktika sinboliko horietan bizi izan da. Han sortua izanagatik, hasieratik zioena eta sentiarazten zuena oso bestelakoa zen. Paradigma modernoa, esan bezala, *nazio-paradigma* da: larre-hizkuntza nazio-hizkuntza bilakatu behar da, hala delako sortzez, baina ahaztu egin da *oro mintzo* izan daitekeela. Horrenbestez, euskara hiritartu edo modernizatu behar zuten. Lizardik eman zigun paradigma honen aldarri ezin hobea; gogora dezagun, *Eusko Bidaxtiaren* hitzak, *Oro mintzo* izeneko olerkian:

*Baña nik, izkuntza larrekoa, nai aumat ere noranaikoa: jakite-egoek
igoa; soña zar, berri gogoa, azal orizta, muin betirakoa.*

Hori zen egitasmoa euskaltasunaren paradigma politikoan: euskarari dagokionez, interesik izan zutenek *nazio-hizkuntza* mailara igo nahi zuten,

beherago zioen moduan (*Amets-bideetan barna*) «*baserriz landa nai aumat ager-arazi, bazterrik-bazter*». Eta, jakina, baserriz landako eremu hura hiri da:

Iri nagusi, giza-erlauntza: zorapenezko aruntz-onuntza, sumabearra, yagintza, sal-eros ekurugaitza, gure elkar-ındarrak itzuli bitza!

Hiria beraz, erbestea da, exo-lurraldea euskara eta euskaltasunarentzat. *Gure elkar-ındarrak* irauliko ditu hiri-joerak: jende-dentsitate handia, abiadura eta ibilera zoroak, merkatu orojalea... Bistan da, euskalfilia honek modernizatu nahi zuen euskara, aro modernora ekarri, haren legeen neurrira, eta hori zerbait bada, euskara nazio-hizkuntza bihurtzea da; edo bestela esan, hiri-hizkuntza bilakatzea.

Aberri-paradigma, hala ere, larre-paradigmaren ondorengo fidela izan zen luzaro. Ondo elikatu zuen euskararen baserritartasuna, eta baztertu modernizatze aldera sustatu beharko zuen kale-arteko euskara. Gauzak horrela, hizkuntza nazionala, modernoa eta hiritarra egiteko egitasmoa nahikoa kamutsa izan zen, gutxienez 60 hamarkadara arte, orduan hasi ziren gauzak apur bat aldatzen. Arestiren garaietatik eta Atxagaren *Ziutategaz* argitaratu zenetik, iduri du euskarak baduela lekuri hirian eta hiriak euskararen. Ohikoak dira, horrezkero, New York, Bilbo edo Martutene euskal literaturan. Ez da ia-ia inor harritzen, ez zur eta lur geratzeko moduan bederen, Barakaldoko gazteen euskarazko hip-hopak entzutean. Iraultza kultural handi eta ez oso ondo ulertua gertatu zen Frankismoaren hondar urteetan eta ondoren etorri ziren autonomi erakundearen garapen aroan. Euskarak leku propioa zabaldu zuen hirian, hiri-irudikapenean eta hiri-azpikulturetan. Aberri-paradigmaren oldar berantiarren eskutik, euskarak jauzi egin zuen *ohituratik modara*¹³. Bazirudien euskara kaletarra ez ezik, hiritarra ere izan zitekeela, eta areago, kutsu *underground* modernoa zuela berez.

¹³ Alegia, Gabriel Tarderi jarraituz, tradiziozko imitaziotik imitazio modernora. Moda da, nonbait, testuinguru modernoetan praktika baten hedapen fenomeno, zeresanik gabe doa zer gertatuko den testuinguru hipermodernoetan, baina bistan da euskara modakoa izan dadin modako kontuekin artikulatu beharko dugula, horiek zernahitakoak izanda ere. Ikus: Gabriel Tarde, *L'opinion et la foule*, Du Sandre, Paris, 2006, jatorrizko 1901ekoa.

Asko lortu zen, lortu da. Baina aberri edo nazio-paradigmaren altzoan euskara bere burua modernizatzen eta iraultzen ari zelarik eta nazio-koreografia baten bidez euskal sinkronia berri bat berpizten ari zelarik, bestelako agertoki bat antolatu digute munduko jaugin nagusiek. Honezker, Hipermodernitateak harrapatu gaitu, eta euskara hiri moderno nazionalera ekarzea ez da aski.

4. Hiriak bizitzeko logikak Hipermodernitatean

Nazio-estatuko hiriak, nazioaren fraktal gisa eraikita, sinkronizazio nazionalaren motorrak izan dira. Gaur, berriz, badugu inperio-hiriaren bertsio berri bat: mundu-hiria edo hiri globala deritzona. Han, kultura-artekotasuna eta kultura-askotasuna omen ditugu aukeran. Nazio-hirien sinkronizazioa puskatu egin da. Sinkronia bakarra zen tokian, gero eta zatikatuagoa iruditzen zaigun polikronia dugu. (Hala ere, nazio-hiriak buruan ditugulako pentsatu ohi dugu egungo hiriak polikronikoak direla, baina arestian azaldu legez, hori ez da guztiz berria, Erdi Aroko Lizarra bat esaterako aski multikulturala zen.)

Egun, beraz, hirietan nazio-kultura orokorraren orde, hiri-kultura eta azpikulturak deritzenak topatzen ditugu. Modernizazioaren eskutik etorri da aldaketa hori, ez da guztiz berria¹⁴. Baina modernizazioa globalizatu arau, hiri-bizimodu eta hiri-kultura unibertsal antzeko bat existitzen delako iritzia sortu zaigu. Dena den, hiriek bizigune egonkor bateratzailea izateari uzten badiote ere, elkarretartzeko bilgune espaziala izateari eutsi diote. Hori bai, elkartzeko horiek gero eta *hautazkoagoak* direlarik, eta gero eta *sarbide bereziagoa* dutelarik.

Aldaketak ulertze aldera, hiria bizitzeko eta sentitzeko logika zabalduenei erreparatuko nieke, sentitu ere, hiria bizigune (gisan) edo pasabide (gisan) senti dezakegu eta. Ikus ditzagun sentierok.

¹⁴ Hiri-bizimodu horren hastapenetan deskripzio ezin ederragoak eman zizkigun Simmelek halako bizigune batean behar ziren izaera eta gaitasunez. Aniztasuna eta askotasuna kudeatzeko, nonbait, psikologia berezia behar da, besteekiko lokarriak hausten eta soraio jokatzeko jakin behar da. Ikus: Georg Simmel, «Las grandes urbes y la vida del espíritu», *El individuo y la libertad*, Península, Bartzelona, 1986.

Lehendabizikoa, *egote logika* da. Hari jarraikiz, hiria bizigunea dela sentitzen dugu, bizitzaren habitata dela, auzotasun nabar eta zail baten agertokia, gestionatu eta borrokatu behar den bizitokia. Hiria, kasu honetan, identifikazioa sortzen duen harreman gune publikoa da. Hirian bizi gara, hiria gara. Hiritarra izatea bizigune berezi bateko biztanlea izateaz gain, eskubide eta betebeharez ehundutako identitate soziala da. Integrazioa da, logika honetan, hiritarrei eskaintzen eta eskatzen zaiena.

Bigarrena, *igarotze logika* da. Haren arabera, hiria pasabide bat da, aukerak eskura jartzen dituen zerbitzugune bat, kontsumitu eta bisitatzeko dagoen agertoki hutsal bat. Trafikoa da hiri honen eredia, turistaren eta bezeroaren hiria da. Eta hiri hori identitate sorgunea baino, diferentzien sorgunea eta erakusleihoa da. Hiriek euren arteko lehietan kontsumorako *branding* bereizgarria behar duten moduan, hirietan bertan diferentzien (hots aukeren eta bereizketen) joko zabaltzen da. Hemen eskumen eta betebeharren arragoa ez da integrazioa, mugikortasuna baizik. Bistan da, logika hau da fluxuen hiriarena¹⁵.

Horrenbestez, hiria sentiera batetik zein bestetik eraiki, gauzatu eta bizi ahal da. Biek dituzte arazo espezifikokoak: habitatari dagokionez, jendartea zatikatzea edota zatiak ere ghetifikatzea...; eta pasaerako hiriari dagokionez: gentrifikazioa, urbanalizazioa edota desozializazioa...¹⁶ Baina hemengo honetan hiri-logiken bilakaerari erreparatu nahi nioke. Oro har *polikronia deslokalizatueta* ari gara jotzen, hau da, hirietan bizi arren, ez dugu lehenengo bizimodu trinko, dentsu eta tokian tokikoa, ezta nazio-erritmokoa ere. Haren orde, arian-arian gero eta lokatuago dauden harreman eta praktikak ditugu: bilguneetatik eta euren artetik lokatuago. Hiria zatikatu dela diogu-

¹⁵ Aurrez aurre, bi ildo horietaz: Manuel Delgado, op. cit., eta François Archer, *Les Nouveaux Principes de l'urbanisme*, Éditions de l'Aube, Paris, 2004. Aurkaritza hori da ez-lekuen gaineko gogoetan agerian jartzen dena, ikus: Marc Augé, *Los «no lugares». Espacios del anonimato*, Gedisa, Barcelona, 1996. Ikuspegi baikorrago batean, ez-lekuetan korritzen duten fluxuen jario dentsuan bizi-energiak sor litezke, ikus: Karl Schlögle, *En el espacio leemos el tiempo*, Siruela, Madrid, 2007, 288 or.

¹⁶ Horretan sakontzeko, ikus: Eduardo Apodaka & Mikel Villarreal, «Los retos psicosociales de la ciudad», Manuel Gonzalez Portilla et al. (arg.) *Procesos de transición, cambio e innovación en la ciudad contemporánea*. UPV/EHU, Bilbo, 2011.

nean, erantsi beharko dugu zatikatze horren ondorioz bizigune itxi eta ha-residunak agertu diren bezala, auzo pribatu esklusiboak ugaldtu diren bezala, bilgune eta plaza publikoak husten ari direla. Ez da soilik urbanismoaren kontua, orokorrean, nork bere harremanak hautatzeko kontrolaren desioa nagusitzen ari zaigu: atomizazioa, norberaren hautamena, harremanetarako teknologiak, sare telematikoak... Segituan doaz herrestan.

Hiriak zeharo aldatzen ari dira, baina teknologia berriak lagun, gehiago ari dira bizi-praktikak eraldatzen. Hirigune modernoak ez dira, dagoeneko, sinkronia berrien agertoki pribilegiatuak. Tamainagatik edota telekomunikazioengatik, hiriak ere lokatu eta polikronia ez-sinkronizatuen agertoki bihurtu dira. Hori dela eta esan daiteke hiriak bere buruaz *gain* egin duela: edonora zabaldu da hiri-bizimodu hipermodernoa. Kasu, gero eta jende gehiago bizi da bakarrik, elkarrekin bizi direnek gero eta denbora eta espazio gutxiago partekatzen dute, eta partekatzen dutenek ere zein bere dispositiboetan murgilduta egiten dute... Eta horrelako tenorean, konexioak, loturak, harremanak edota praktikak leku eta topagune fisikotik lokatu egin dira. Berdin da inguruan hiria edo baserria dugun, aldiriko auzoa edo basarteko herrixka, bizimodu berbera eraman ahal dugu sare telematikoetan sartzeko ahalmen ekonomiko eta kulturala izanez gero.

Hala ere, harreman gune eta uneen zatikatzeak baditu mugak, edo bestela esan, hiri hipermodernoan logika modernoak, neotradizionalak edota hipermoderno hutsak nahasten dira eta hala denez gero, bakoitzak ikasi egin behar du nola ahal duen harremanak kudeatu. Hura da, beharbada, hipermodernoen. Esan legez, hiri hipermodernoan igarotze logika nagusitzen ari da, ez soilik hara-hona ibili behar dugulako etengabe, harremanetan eta eguneroko praktketan jauzika ibili behar dugulako ere: antza denez, aldi berean egon beharra dugu bai sare telematikoetan bai leku fisikoetan (eta behar hau gero eta nabariagoa eta naturalagoa izango zaigu, erabat osagarriak dira dagoeneko), eta horrez gain, leku edo egonaldi behartuek behartutako harreman ez-hautazkoetatik hautazkoetara igarotzen saiatzen gara.

Hiri-bizimoduetan, beraz, nahasten ari dira hiria bera bizitzeko eta bizimodu horiek antolatzeke logika ezberdinak. Elkarren segidan topatu ahal ditugu, edo hobe esan, *igaro* ahal dugu irizpide ekonomikoen arabera altxa-

tutako hautazko urbanizazio pribatuetatik sustraiduntzat jotzen ditugun jende pilatuen auzotegietara, eta geroago, haietatik irten eta arrazoi politiko edo ideologikoak direla medio sortzen diren neokomunitateen bilguneetara jo dezakegu, edo bizi-estiloen kontura agertzen diren modako praktika esan-guratsuen pasealeku eta erakustokietara hurreratu.

Hizkuntza-praktikak ere saski berean sartu behar ditugu. Hiri-bizipenak bezala, leku jakin batean bizi beharrez sortzen den jendartekoak bainoago, hizkuntza-praktikak fluxuetakoak bilakatzen ari dira. Oraingoz, hala ere, hizkuntza praktikak egote eta igarotze logiken bizipenak mutur banatan izango lituzkeen *continuum* batean paratuko bagenitu, hara-hona genbilzke: alde batean bizi-komunitateei loturik dauden praktiketan eta bestean, berriz, fluxuei loturikoetan. Horregatik batzuetan bizigunearen erritmo kolektiboetan babestu ahal gara eta besteetan, berriz, norberak hautatu dituen erritmoetan aritu. Bizi-komunitateetan hizkuntzaren funtzioak (eta bera bizitzeko erak) norberaren adierazpena eta komunikatze (gatazkatsu eta) komunitarioa izan ohi dira, fluxuetan, ordea, trukea eta jokaera instrumentala nagusitzen dira. Zeinetan da errazago asmoz aldaketarik eragitea? Eta hirien aldaketak ikusita, zeinetan du euskalgintzak eragiteko aukera handiagorik?

5. Eginkizun dugun paradigma hipermoderno eta lurraldegitza

Euskarak paradigma berri bat behar du gaurko eta biharko erritmoetara egokitzeko. Eta bizirik denez, ez dut dudarik, bizitzetik bertatik azaleratuko da. Gogora dezadan, hala ere, paradigmatik, (ideiak, irudikapenak, sentimenduak, eginbideak, asmoak, motibazioak...) eragiten dituzten aldetik, bizitresna eta bizi-eragileak direla. Beraz, lanean hasi behar da asmo esplizituz. Orain, izan ditugun paradigma horiek, hots, larre-paradigma sasi-tradizionala eta aberri-paradigma tradiziozale eta modernoak, paradigma berri batekin nahastu behar ditugu. Ez ditugu ez ahaztu ezta alboratu behar, paradigma berri batean biziberritu baizik. Zein nolakoa izango den paradigma hori ez dut nik esango, egiteke dagoen neurrian ezin esan larregizko ausardia

barik, baina inguru hipermodernotarako bada, bistan da, hiri-bizimoduaren fluxuetan taxutu behar dela.

Alde horretatik, dilema (sasi-dilema ote?) baten aurrean gaudela esango nuke: badirudi hizkuntzaren bizi-kemena indartze aldera hiztun-erkidego trinkoak behar ditugula, baina aldi berean, hiztun kopurua eta batez ere praktika kopurua zabaldu eta hedatu beharrean gaude. Gaurko baldintzetan trinkotzeari ekiten diogunean neokomunitate horretako bat sortzen dugu maiz. Hiriburuetan (Donostia salbuespena izan daiteke) agerikoa da fenomeno hori: euskaldun aktiboek halako talde, elkarte, sare, komunitate edo topaguneak sortzen dituzte, eta praktika berezietan batzen dira, usu aisialdirako eta berriaz atondutako ekitaldietan, eta aldi berean, eguneroko jardueretan erdal fluxuetan sakabanaturik bizi behar dute. Badute, han-hemenka, euskal babestoki zenbait, baina hiriburuetan euskarak ezin dio egote logika huts bati eutsi. Kontrara, nire ustez gero eta argiago dugu fluxuetan behar dugula euskara, *eguneroko* fluxuetan ahal delarik: hirian barrena egin beharreko praktika arruntetan, hain zuzen, eta ez babestoki mugatu eta ohiz kanpoko jarduera berezietan.

Agidanez, euskalgintzak badu bertute soziogenikorik, alegia, harreman eta elkartasun loturak sortzeko gaitasunik, zeren eta euskaldunak batzeko ahalgintetan dabilenak nahita edo nahi gabean harremanak sortu, landu eta ugaltu egiten baititu. Alde horretatik ere, badirudi euskalgintzak Hipermodernitatearen jaugin nagusi batzuen kontra diharduela: atomizazioari elkarrekin kontrajartzen dizkio, ondare komunak baliozabetzeari mintzo eta kultura komunak balioestea, harreman fluxu telematikoari lurreko harremanak....

Hor dugu berriro ere dilema antzo aurkezten zaigun bidegurutzera: esan bezala, hiriburuetan erruz aldatzen ari da bizimodua, gero eta gehiago biziko gara sare telematiko ez-kokatuetan eta espazio multimedia birtualetan; horiek izango dira, hain zuzen, hirietan gertatzen ari den desinkronizazioari aurre egiteko tresna, haietan berregingo ditugu bizibeharrez josi behar ditugun lagunarteak eta harremanak. Hori bai, hautazko sinkronia iragankorrak izango dira horiek.

Horrez gain, bizimodu hipermoderno hori hiritik kanpora zabaltzen ari da eta horrela hiri-aldiriak ere aldaratzen ari dira (zer ez da lurraldean hiriburu

baten aldiria?). Herrigune dentsorik gordetzen dutenetan ere bizimodu lokatua eta desinkronizatua topatuko dugu. Hiriburuek oraindik ere eusten diote zerbitzu eta elkartzeko gune izateari, erdigune funtzionalak dira bizitzaren arlo gehienetan. Oraindik dira gune erreferentzialak, bai ekonomian, bai kulturaren, bai soziabilitatean, gune sendo eta oparoak. Baina, erraz suma dezakegu hiria ez dela lehen bezain beharrezkoa, besteak beste, bere buruaz gain egin duelako.

Azken horretatik tira eginez, eta Euskal Herriaren tamaina dela eta (batez ere, EAEko barne-egiturari begira), *euskal hiria* kontzeptua zabaldu zaigu. Hiri bat izango omen da Euskal Herria; eta ideia gauza dadin lanean ari dira hainbat eta hainbat¹⁷. Ideiak berak badu kutsu politiko neoliberal argia, edo hala nahiago izatera postmodernoa, eta badu halaber Hiriaren Ideologiaren bertsio zaharberritu baten antza. Badirudi Euskal Herria *hiri* bihurtuz, azkenik, modernoak izango garela eta bizkar gainetik kenduko dugula base-ri-hatsa. Alabaina, hau dena ez da nahitaez bete behar den etorkizun bat. Ez dago Historiaren lege baten mendean. Gaurko politikek asko egin ahal dute biharko lurraldea, biziguneak eta bizi-erritmo kolektiboak batera edo bestera hartaratzeko.

Hiriaren Ideologiaren molde hipermodernoetan herriak ez du leku handirik, politikoki kargatuegia delako, eta kulturalki erabat atzeratua. Hiria sistema konplexu gisa irudikatzen zaigu, adituek kontrolatu eta gestionatu behar dutena, eta gehienon atxikimendua lortzeko gobernantza postpolitikoaren eredu gardenak eta parte-hartze bide irekiak eskaintzen dituena. Lurralde-antolamenduari begira, halako pentsamoldeak bat egiten du alderdi askotan posthiria eta hiri barreiatua deritzon harekin. Eta ondorio argi bat antzeman dakioko: lurraldeak kontzentrazioarako tokiko biziguneak galduko ditu ezarian. Udal askok egin nahi dio aurre galera horri, biziguneak berariaz antolatzen eta paratzen ibiltzen dira eta jendeak berez betetzen eta animatzen ez dituen hartarako amuak prestatzen dituzte: ikuskizunak, azokak, jaialdiak... Politika absurdoa: kale-arte dentso eta nabarrak hustu,

¹⁷ Unai Fernandez de Betoñok dioen moduan, ez da metafora bat, hirigintzarako eta lurralde-antolakuntzarako megaproiektu bat baizik. U. Fernandez de Betoño, «Hirigintza eta euskara: marko orokorra», *BAT. Lurralde-antolaketa eta hizkuntza*, 2014 (1), 11-24.

jendea bezero eta ikus-entzule bilakarazi eta ondoren lehengo bizi-dinamikak pizteko esku-hartze bereziak antolatu.

Horregatik ere, euskalgintza ezin da izan bizimodu edo errealitate sozial baten gainean mintzoa, oihal bat izango balitz moduan, zabaltzen duen eskua, ezin da izan errealitatea hizkuntzaren kolore hutsez antzaldatzen duen brotxa. Euskalgintzak ez du lan egiten euskararen corpusean, baizik eta euskararen gorputz sozialean. Eta lan egiten du gorputz hori desartikula ez dadin.

Horiek horrela, dilema deitu diot Hipermodernitatearen bidegurutzeari bitara jo behar delako beti: batetik, euskalgintza eta lurraldegintzaren intersektzioan komunitatea bera landu behar baita, baina, aldi berean hiri-bizimoduaren barreiatze fluxu mota guztietan ere ekin behar delako. Aurrenaren adibidea, *arnasguneak* ditugu. *Hizkuntz Parkeraren tentazioa* deituko nioke: abaro seguru bat, hiriaren uholdeak hareazko euskal guneak desegin ez ditzan. Bigarrenaren joera, sareetan jo eta ke ari diren euskal ekintzaileen lana dugu. Honi deritzot interesgarriagoa, *arnasguneak* bestela ulertzeko bide ematen didalako.

Arnasguneen (psiko)geografiak bat egiten du larre-paradigmaren ildoarekin: euskarak atzera egiten du erdal hiri-oldarraren aurrean, baserrialdean beroki bila, horrela *lurgune euskaldunaren* zerrenda irudikatzen da, itsasertzetik hurbil eta paraleloan korritzen duen zerrenda bat. Baina nik esango nuke ondorioetan biziki hipermodernoa dela. Ez soilik kultur parke tematiko baten antzera babesten duelako lurgune hori, baizik eta ondo zonifikatzen duelako jardun-eremu hura ere: hirigune barreiatuaren amarauna osatzen duten gainerako zonalde monofuntzionaletan beste bat¹⁸.

Baina nekez iraungo dute hizkuntza-babesleku horiek hango jendeek ez badute bizitza osoa bertatik bertara egiten. Eta gainera ondorio kal-

¹⁸ Honetaz, adigarri diren bi testu hauek gomendatuko nituzke: D. MacCannell, *Empty Meeting Grounds*, Routledge, 1992, eta J. Comaroff & J. L. Comaroff, *Ethnicity, Inc.*, University of Chicago Press, 2009. Bestalde, askotan begitantzen zait eremu libreen gerrilla-estrategia dugula buruan, alegia, gotorlekuetatik igorriko dela euskalduntze orokorra. Hartan ere, euskararen galeraren urratsak oso modu linealean ulertzen ohi ditugunez, maiz euskalduntzea ere garapen lineal eta zentrifugo baten bidez lortuko dela irudikatzen dugu. Uste dut esperientzia nahikoa dugula jakiteko euskalduntzea polizentrikoa, nahasia, ez-lineala edota aurrera eta atzerakoa dela.

tegarriak izan litzake aipatu psikogeografia horrek, handik kanpo bizi direnak euskara *besteguneko* kontua dela irudikatzen hasiko balira. Ez dut, hala ere, babesgune eta arnagunearen ideia guztiz baztertzen, baina *gunea* toki edo zonalde batzuekin identifikatzeari uko egitekotan. Arnasguneak bestela ulertu beharko genituzkeela uste dut, *gunearen* tokian *fluxua* edo *elkarrekintza-jarioa* edo antzeko zerbait jarri beharko genukeela. Milaka mikro-arnasaldiz bilbatutako amarauna begitantzen zait erakargarriagoa. Era berean, utzi beharko genioke jendea eta haren hizkuntza-gaitasunak itxitura geografiko-administratibo estankoetan sailkatzeari eta ekin euskal praktikak, jarduerak, aukerak eta beharrak zenbatzeari.

Hizkuntza-koreografiak, areago euskal koreografiak, ez dira besterik gabe aldi eta toki berean egotearen ondorioz artikulatuko, berariazko lana beharko dute. Euskaldun komunitatea (sare, amaraun edo nahikara deitu) gauzatzeko eta zentzuz janzteko ariketa koreografikoak ugaldtu eta indartu beharko dira. Eta ezaugarri berriak izan beharko dituzte: maiz, komunikatzeko teknologiak lagun, aldi eta toki ezberdinetan daudenak uztartu beharko dituzte, lokala eta globala artikulatu beharko dituzten moduan, hartara koreografia irekiak izan beharko, eta hizkuntza aldetik sarri hainbat hizkuntzaren nahas-mahasak izango dira (etengabeko translazio eta itzulpen ariketetan arituko dira hiztunak).

Panorama orokorra, globalizazioak dakarrenari hemendik egindako erresistentziak eta asistentziak gehituta ere, polikronia zabal batena izango da, han atonduko dira euskal koreografiak, aski desinkronizatuak, zeren euskararen erabilera nekez izango da nazio-hirien elebakartasunarena. Aurrean duguna aniztasunaren kudeaketa da. Ondo dakigunez ere, aniztasuna hierarkizatua izaten da usu, halakoetan hizkuntzen arteko desoreka sozialak berdinduko badira, erruz behar dira erabaki eta esku-hartze politikoak. Hiri-bizimoduan, *sinkronia anitzeko espazio* zabal hartan, euskarak aldi berean izan beharko luke koreografia sinkronizatuen doinua eta sare desinkronizatu zein elkartze iragankorren osagai egoskorra. Horrela esanda dilema dirudi, ez da ordea: praktika komunak josiz egitura sozialak sortu behar baitira eta hartatik praktika indibidualizatuak kolonizatu behar baitira.

Bibliografia

- AUGÉ, M., 1996. *Los «no lugares». Espacios del anonimato*. Barcelona: Gedisa.
- APODAKA, E. eta VILLARREAL, M., 2011. «Los retos psicosociales de la ciudad», Manuel Gonzalez Portilla et al. (arg.) *Procesos de transición, cambio e innovación en la ciudad contemporánea*. Bilbo: UPV/EHU.
- ARCHER, F. 2004. *Les Nouveaux Principes de l'urbanisme*. Paris: Éditions de l'Aube.
- BANDLE, O. et al. (arg.), 2005. *The Nordic Languages, II*. Berlin: De Gruyter.
- BAT soziolinguistika aldizkaria, 2014. «Lurralde-antolaketa eta hizkuntza» izeneko dosierra, BAT 90 (1).
- CASTELLS, M., 1977. *The Urban Question*. London: E. Arnold.
- COMAROFF, J. eta COMAROFF, J.L., 2009. *Ethnicity, Inc.*, University of Chicago Press.
- DAVIS, M., 2006. *Planet of Slums*. New York: Verso.
- DELGADO, M., 2011. *El espacio público como ideología*, 9-17. or., Madrid: Los libros de la Catarata.
- ELIAS, N., 1987. *El proceso de la civilización. Investigaciones sociogenéticas y psicogenéticas*. México: F.C.E.
- FERNANDEZ DE BETOÑO, U., 2014. «Hirigintza eta euskara: marko orokorra», BAT. *Lurralde-antolaketa eta hizkuntza*, 2014 (1), 11-24.
- GELLNER, E., 1995. *Naciones y nacionalismo*. Madrid: Alianza.
- HALL, E. T., 1990 (jatorrizkoa 1959). *The Silent Language*. Anchor Books.
- LEFEBVRE, H., 1980. *La revolución urbana*. Madrid: Alianza Editorial.
- LEFORT, C., 2004. «L'Europe: civilisation urbaine», *Esprit. La ville à trois vitesses : gentrification, relégation, périurbanisation*, mars/avril.
- LIPOVETSKY, G. eta SERROY, J., 2008. *La Culture-monde*. Paris: Odeile Jacon.
- MACCANNELL, D., 1992. *Empty Meeting Grounds*. Routledge.
- , 2001. *Lugares de encuentro vacíos*. Barcelona: Melusina.
- MANN, M., 1991. *Las fuentes del poder social, I*. Madrid: Alianza.

MONGINE, O., 2013. *La Ville des flux: L'envers et l'endroit de la mondialisation urbaine*. Paris: Fayard.

SASSEN, S., 1991. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton Univ. Press. 1.

SCHLÖGLE, K., 2007. *En el espacio leemos el tiempo*, 288 or., Madrid: Siruela.

SENNET, R., 2001. *Vida urbana e identidad personal*. Barcelona: Península.

SIMMEL, G., 1986. «Las grandes urbes y la vida del espíritu», *El individuo y la libertad*. Barcelona: Península.

TARDE, G., 2006 (jatorrizkoa 1901). *L'opinion et la foule*. Paris: Du Sandre.

WEBER, M., 1942. *Historia económica general*. Mexiko: FCE.